

Copyright & Creative Commons:

The copyright of articles published in the *Journal of Criminal Law and Criminology Studies* remains with the author(s). This journal is published as an open access publication, and all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). This license permits use, redistribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial in nature. For more information, please refer to the journal's *Open Access Policy* page.

A Comparative Study of the Criminal Policies of Iran and Turkey Regarding Gambling and Betting

Mehri Barezgar¹ , Moein Ghasemi^{*2}

Abstract

According to the 2023 amendments to the Book of Ta'zir of the Islamic Penal Code, *gambling* and *betting* in cyberspace were criminalized, and innovations and reforms were made regarding criminal behaviors and activities related to gambling and betting. In Turkey, although the activity of casinos was permitted between 1983 and 1997, the legislator ended this permission from 1997 onwards and enacted the Penal Code and the Law on Misdemeanors in 2004 and 2005, respectively. According to these two laws, gambling is considered a misdemeanor, and providing a place and facilities for gambling is considered a crime. A comparison of the laws of Iran and Turkey reveals that in Iran, there is no separate criminal policy towards gambling and betting, and both carry similar punishments. However, in Turkey, direct commission of gambling is considered a misdemeanor, and betting on non-sports matters is a permissible behavior, while in sports matters it is under the supervision of the Spor Toto organization. Also, in Turkey, the legislator has adopted a stricter policy towards facilitating gambling and betting and has subjected it to a more severe penalty than direct commission. This approach is comparable to amended Article 706 of the Book of Ta'zir in the Iranian Code. However, in Iran, the punishment for complicity in gambling and betting is not more than the punishment for the perpetrator. The penalty enhancement systems of the two countries are also somewhat different. In Iran, factors such as the professional or organized nature of the activity, falling under the heading of corruption on earth (Ifsād fil-ardh), the use of cryptocurrencies, and operating under the cover of charitable or service

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

<p>Publisher: Shahr-e- Danesh Research and Study Institute of Law</p> <p>Article Type: Original Research</p> <p>DOI: 10.22034/jelc.2025.499116.2091</p> <p>Received: 10 January 2025</p> <p>Accepted: 19 April 2025</p> <p>Published: 22 November 2025</p>
--

1. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.

Email: m.barzegar@basu.ac.ir

2 . *Corresponding Author: Master's Student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Email: moein.ghasemi@ut.ac.ir

activities are aggravating circumstances. In Turkey, the organized nature and providing facilities for gambling by children are aggravating circumstances for punishment. Overall, Iran's criminal policy regarding gambling and betting is one of absolute prohibition and punishment, whereas in Turkey, regarding gambling, a criminal policy of prohibition along with punishment of facilitators is followed, and regarding betting, a policy of legalization and supervision has been adopted.

Keywords: Gambling, Betting, Complicity in Gambling and Betting, Criminal Law of Cyberspace, Turkish Criminal Law.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, Grants and sponsorship) for the research, authorship, and/ or publication of this article.

Mehri Barezgar: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision.

Moein Ghasemi: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Barezgar, Mehri, Moein Ghasemi. "A Comparative Study of the Criminal Policies of Iran and Turkey Regarding Gambling and Betting" *Journal of Criminal Law and Criminology* 13, no. 26 (November 22, 2025), 147-182.

Extended Abstract

Gambling and betting are among the social phenomena that have throughout history been considered in interaction with the economic, cultural, and religious structures of societies. Although these phenomena have gained legitimacy under specific economic or cultural policies in some countries, in legal systems with religious foundations, particularly those based on Islamic jurisprudence, they are often recognized as prohibited and anti-value behaviors. In Iran, the prohibition of gambling is rooted in religious and jurisprudential teachings, and the legislator, in accordance with these foundations, has strived for its criminalization. With the evolution of cyberspace and the emergence of new forms of gambling and betting, Iran's criminal policy also turned to the necessity of updating laws, and in the amendments dated February 22, 2023, to the Book of Ta'zir (discretionary punishments) of the Islamic Penal Code, it explicitly emphasized the criminalization of gambling and betting in cyberspace.

Turkey, as a country with demographic, religious, cultural, and geographical characteristics similar to Iran, but with a secular political structure and different economic policies, is a suitable case for a comparative study in this context. Turkey, also influenced by Islamic teachings, considers gambling a reprehensible act, but the path of its legal developments indicates a shift from economic legitimization to social prohibition. The objective of this study is to comparatively examine the criminal policies of the two countries concerning gambling and betting and to analyze the foundations of criminalization, aggravating circumstances, and preventive policies of each system, so that through this comparison, the strengths and weaknesses of Iran's recent criminal policies could be identified.

The study employs a comparative-analytical framework through a comprehensive review of library sources and content analysis of legal documents and jurisprudential and criminal resources of the two countries. The data used include legal materials related to gambling and betting in the 'Book of Ta'zir of the Islamic Penal Code of Iran' and the two main laws of Turkey, namely 'Penal Code No. 5237' and 'Law on Misdemeanors No. 5326'.

First the concepts and elements of gambling and betting in the two legal systems were explained, and then a conceptual, structural, and policy comparison between them was performed. In the next step, aggravating circumstances, preventive measures, and the punishment system in each country were examined, and finally, the criminal policies of Iran and Turkey were analyzed and compared based on three axes: criminalization, punishment system, and supervisory policy. The theoretical basis of the study is based on the connection between religious teachings and the principles of criminal policy. Within this framework, the evolution of legislation in each country was considered as an indicator for evaluating the effectiveness of criminal policies in dealing with traditional and new forms of gambling and betting.

The comparative examination of laws shows that both Iran and Turkey emphasize the religious prohibition of gambling and betting, but there are fundamental differences in the manner of legislation and implementation of criminal policy.

In Iran, the offense of gambling, according to Clause 1 of Article 705 of the Islamic Penal Code (Ta'zirat), comprises three main elements:

1. The existence of an explicit or implicit agreement between the parties;
2. The intent of financial gain and loss; and
3. Commitment to pay financial consideration as a result of the game.

Thus, even an agreement to gamble without playing the game is considered a crime, and the legislator has, in a way, extended the scope of criminalization to preliminary operations.

In Turkey, Article 228 of the Penal Code considers gambling as a behavior that has two basic elements: the intent of earning income and dependence on chance and randomness.

Historically, Turkey, pursuant to the 'Law on the Promotion of Tourism' in 1983, permitted the activity of casinos with the aim of developing tourism and increasing national income. But after fourteen years of experience and observing its harmful social effects, the said law was amended in 1997 and the activity of casinos was prohibited. This shift in Turkey's criminal policy is similar to the change in Iran's approach regarding lotteries; Iran, pursuant to the 1969 Law, had also permitted the establishment of lottery institutions in tourist centers, but with the new amendments to the Book of Ta'zir, that law was officially repealed.

Regarding betting, the difference between the two countries is more apparent. In Iran, betting is treated the same as gambling and is subject to the same rulings and punishments. But in Turkey, the legislator distinguishes between sports betting and non-sports betting. Non-sports betting is considered subject to the principle of permissibility (Ibāhīh), while sports betting is divided into legal and illegal types. Legal activities are carried out under the supervision of the Spor Toto organization, and any betting outside the framework of this organization is illegal and punishable. The existence of such a supervisory system is one of the important differences between the two countries; because in Iran, there is no similar organization for controlling sports betting, and the legislator has merely resorted to a negative and punitive approach.

In analyzing the punishment policy, it is observed that the Iranian legislator, following the general policy of the Law on Reduction of Imprisonment Sentences for Ta'zir Crimes enacted in 2020, in the recent amendments to the Ta'zirat, has made some punishments lighter and regulated some in the form of alternative punishments. The addition of a new type of principal punishment in Note 2 of Article 706 is one of the recent innovations; although this punishment is criticized from the perspective of deterrence. In contrast, the Turkish legislator, by determining lighter punishments for direct perpetrators and more severe ones for those who provide the place or facilities for gambling, pursues a kind of indirect preventive policy.

Regarding aggravating circumstances, differences are also observed. In Iran, factors such as being professional, being a ringleader, carrying out activities under the cover of charitable or service activities or selling goods, as well as the use of cryptocurrencies lead to aggravated punishment. In Turkey, factors such as providing a place for gambling, the involvement of children in these activities, the use of computer and telecommunication systems, and the organized nature of

gambling gangs are considered aggravating factors. A comparison of these two systems shows that the Turkish legislator has acted more progressively in protecting children and combating online gambling, while the Iranian legislator has taken a more advanced step in regarding cryptocurrencies as new tools for gambling and betting.

Overall, Iran's criminal policy is based on the absolute prohibition of gambling and betting and the punishment of all its forms, while Turkey adopts a combined approach: regarding gambling, prohibition along with punishment of facilitators is applied, but regarding sports betting, legalization and supervision have replaced absolute prohibition.

Based on the findings of the study, it can be said that both Iran and Turkey share common ground in opposing gambling and betting from the perspective of religious foundations, but they have taken different routes in translating these foundations into criminal policies. Iran, emphasizing jurisprudential teachings, has based its criminal policy on absolute prohibition and has criminalized gambling and betting not only in their traditional form but also in online and even preliminary forms. Turkey, however, accepting the necessity of state supervision over economic and cultural activities, has moved away from an absolutist criminal policy and towards the legalization and management of sports betting activities.

Iran's innovations in the recent amendments, including the recognition of cryptocurrencies as tools for committing crimes and the addition of novel punishments, are positive steps in adapting to technological developments. However, the lack of a formal supervisory system for online activities, especially in the context of sports betting, signifies that the legislator remains in a reactive position. In contrast, Turkey, by establishing supervisory institutions such as the Spor Toto organization and applying a distinction between legal and illegal betting, has been able to control part of the informal market and return its financial benefits to the public domain.

At the level of criminal policy-making, the comparison shows that Iran has acted more extensively and strictly in criminalization, but from the perspective of social efficiency and public prevention, the Turkish model, with its approach of supervision and regulation, has been able to establish a greater proportionality between social control and economic realities.

Ultimately, the present concludes that the desirable criminal policy regarding gambling and betting lies not in absolute prohibition nor in complete freedom, but in creating a balance between criminal prevention, effective supervision, and social awareness-raising. This balanced approach suggests that while maintaining core prohibitions based on shared values, policy effectiveness may be enhanced by incorporating regulatory and supervisory mechanisms for certain activities, particularly where a complete ban proves difficult to enforce or creates significant black markets.

مطالعه تطبیقی سیاست کیفری ایران و ترکیه در خصوص قمار و شرط‌بندی

مهری برزگر^۱، معین قاسمی^{۲*}

چکیده

مطابق اصلاحات مورخ ۱۴۰۱/۱۲/۳ در کتاب تعزیرات قانون مجازات اسلامی، قمار و شرط‌بندی در فضای مجازی جرم‌انگاری شدند و نوآوری‌ها و اصلاحاتی در زمینه رفتارهای مجرمانه و فعالیت‌های مرتبط با قمار و شرط‌بندی صورت گرفت. در کشور ترکیه نیز، با اینکه در فاصله سال‌های ۱۹۸۳ تا ۱۹۹۷ فعالیت قمارخانه‌ها مجاز بود، قانون‌گذار از سال ۱۹۹۷ به این جواز پایان داد و در سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵ قوانین مجازات و تخلفات را به تصویب رساند. مطابق این دو قانون ارتکاب قمار، تخلف و تأمین مکان و امکانات قمار، جرم دانسته شده‌اند. با مقایسه قوانین ایران و ترکیه آشکار می‌شود که در ایران، سیاست کیفری مجزایی نسبت به قمار و شرط‌بندی وجود ندارد و هر دو دارای کیفرهای مشابه هستند؛ اما در ترکیه، مباشرت در قمار تخلف دانسته شده و شرط‌بندی در امور غیرورزشی رفتاری مباح است و در امور ورزشی تحت نظارت سازمان اسپورتو قرار دارد. همچنین در ترکیه، قانون‌گذار نسبت به تسهیل قمار و شرط‌بندی سیاست سخت‌گیرانه‌تری پیش گرفته و آن را مشمول کیفری شدیدتر از مباشرت قرار داده است. چنین رویکردی با ماده ۷۰۶ اصلاحی کتاب تعزیرات قابل مقایسه است. با این حال، در ایران، مجازات معاونت در قمار و شرط‌بندی بیش از مجازات

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

DOI:

10.22034/jcle.2025.499116.2091

تاریخ دریافت:

۲۱ دی ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۳۰ فروردین ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۰۱ آذر ۱۴۰۴

۱. استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

Email: m.barzegar@basu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول*، دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی،

دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Email: moein.ghasemi@ut.ac.ir

مرتکب نیست. نظام تشدید کیفر دو کشور نیز تا حدودی متفاوت است. در ایران حرفه‌ای بودن یا سازمان‌یافته بودن فعالیت، مشمول عنوان افساد فی‌الارض، استفاده از رمز ارزها و نیز تحت پوشش امور خیریه یا خدماتی بودن عوامل مشدده به شمار می‌روند. در ترکیه، سازمان‌یافته بودن و تهیه امکانات برای قمار از سوی کودکان، عوامل مشدده کیفر هستند. در مجموع، سیاست کیفری ایران پیرامون قمار و شرط‌بندی ممنوعیت مطلق و کیفردهی است، در حالی که در ترکیه، در مورد قمار سیاست جنایی ممنوعیت به همراه کیفردهی عوامل تسهیل‌گر و در مورد شرط‌بندی، سیاست قانون‌مندی‌سازی و نظارت پیش رو گرفته شده است.

کلیدواژه‌ها: قمار، شرط‌بندی، معاونت در قمار و شرط بندی، حقوق کیفری فضای مجازی، حقوق کیفری ترکیه.

حامی مالی :

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان :

مه‌ری برزگر: مفهوم سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.

معین قاسمی: مفهوم سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

برزگر، مه‌ری، معین قاسمی. «مطالعه تطبیقی سیاست کیفری ایران و ترکیه در خصوص قمار و شرط‌بندی». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی ۱۳، ش. ۲۶ (۰۱ آذر، ۱۴۰۴)، ۱۴۷-۱۸۲.

مقدمه

سیاست کیفری هر کشوری با توجه به رفتارهای آسیب‌زا برای افراد و جامعه تعیین می‌شود. در این راستا، جرم‌انگاری و جرم‌زدایی مهم‌ترین حربه کشورها برای بازداري از رفتارهایی هستند که بیشترین تناقض را با مهم‌ترین ارزش‌های سیاست جنایی کشورها دارند. با این حال، سیاست کیفری، مفهومی سیال، پویا، مکانی و زمانی است؛^۳ به طوری که چه بسا رفتاری که در کشوری جرم‌انگاری شده و ارتکاب آن شدیدترین ضمانت اجرای حقوقی، یعنی کیفر را به همراه دارد، در کشوری دیگر، تنها تحت کنترل باشد و یا در کشوری ثالث آزاد تلقی شود.

مطالعه تطبیقی سیاست کیفری کشورها، به‌ویژه کشورهایی که از لحاظ منطقه جغرافیایی، فرهنگ، مذهب و تاریخ به یکدیگر شباهت دارند، علاوه بر اینکه امکان گرتته‌برداری از تجربیات کشورهای دیگر را فراهم می‌کند، از لحاظ بررسی تفاوت نگرش سیاست‌گذاران کلان به رفتارهای افراد جامعه مفید خواهد بود و امکان مقایسه نقاط ضعف و قوت سیاست‌های کیفری هر کشوری را فراهم می‌سازد.

در این راستا، گرچه ممنوعیت قمار در ایران با توجه به آرای فقهی، سابقه‌ای طولانی دارد؛ اما قانون‌گذار به‌تازگی متوجه ابعاد جدیدی از آن شده که نیازمند مداخله کیفری بوده‌اند^۴ و در تاریخ ۱۴۰۱/۱۲/۰۳ قانون اصلاح مواد (۷۰۵ تا ۷۱۱) کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (از این پس «قانون جدید») را با توجه به ناکافی بودن مقررات کتاب تعزیرات مصوب ۱۳۷۵، به تصویب رساند.

توضیح آنکه پیش‌تر، قانون به‌طور موجز ارتکاب قمار را جرم‌انگاری کرده بود، بدون اینکه تصریح کند بستر ارتکاب این جرم فقط فضای حقیقی است یا فضای مجازی را نیز بردمی‌گیرد؛ از این رو، برخی حقوقدانان دچار تردید شده و این ماده را صرفاً ناظر بر بستر فیزیکی می‌دانستند و معتقد بودند که اگر رفتاری مصداق قمار مجازی باشد، باید در قانون جرایم رایانه‌ای برای آن مجازات تعیین شود و با فقدان آن، با توجه به اصل قانونی بودن جرم و مجازات، نمی‌توان مفاد ماده ۷۰۵ را به فضای مجازی تعمیم داد.^۵ نتیجه چنین رویکردی، بی‌کیفر ماندن خیل عظیمی

۳. باقر شاملو، سیاست جنایی، (تهران: میزان، ۱۴۰۳).

۴. مطابق گزارش پلیس فتا، سایت‌های شرط‌بندی و قمار در ایران رشد قارچ‌گونه‌ای داشته‌اند به طوری که تنها از ابتدای سال ۱۳۹۸ تا ۱۳۹۹، ۳۰ هزار سایت قمار و شرط‌بندی مسدود شده‌اند.

See: <https://www.asriran.com/fa/news/738702>

۵. مهدی چگنی و سید احمد موسوی، «قماربازی در فضای مجازی از نظر حقوق کیفری»، فصلنامه مجلس و

از جرایم در این حوزه بود.

به همین دلیل، برخی دیگر بیان می‌کردند که ماده ۷۰۵، قمار با هر وسیله را جرم دانسته و آنچه از نظر مقنن مهم است، بُرد و باخت در بازی است؛ بنابراین مواد مربوط به قمار در فضای سنتی، قابل تعمیم به فضای مجازی نیز هستند.^۶ با این حال، چنین تفسیری که مخالف اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها و ممنوعیت قیاس در حقوق کیفری است، با اقبال مواجه نشد و قانون‌گذار را ناچار به مداخله نمود.

از سوی دیگر، تجربه سیاست‌گذاری در کشور ترکیه نسبت به قمار و شرط‌بندی، کاملاً متفاوت بوده است. با وجود آنکه در ترکیه، به‌عنوان کشوری مسلمان، قمار از لحاظ شرعی ممنوع است، این فعالیت در این کشور همواره رواج داشته است. بین سال‌های ۱۹۸۳ تا ۱۹۹۷، قمارخانه‌ها به‌صورت قانونی فعالیت می‌کردند. اجازه تأسیس قمارخانه‌ها، برای تشویق گردشگری کشور و کمک به اقتصاد ملی و درآمدزایی، در «قانون تشویق گردشگری»^۷ صادر شد؛ اما حدود چهارده سال بعد، قمارخانه‌ها در سال ۱۹۹۷ مطابق اصلاحات قانون تشویق گردشگری تعطیل شدند.

نمایندگان در توجیه چرایی چرخش سیاست‌گذارانه، دلایل گوناگونی ذکر کردند؛ ریشه‌دار شدن عادت قمار در جامعه، ناهماهنگی با ساختار اجتماعی، تجزیه خانواده‌ها و حتی خودکشی، از جمله مهم‌ترین توجیه‌ها بودند. با این همه، مهم‌ترین دلیل، توجیه اقتصادی بود؛ توضیح آنکه، در زمان باز شدن قمارخانه‌ها، انتظار می‌رفت که گردشگری تشویق شود، سرمایه‌گذاری در تأسیسات گردشگری انجام شود، گردشگران خارجی به کشور بیایند و مالیات بیشتری دریافت شود؛ اما در واقعیت، این انتظارات محقق نشد.

نتیجه حاصل طی چهارده سال این بود که، به‌جای گردشگران خارجی، بیشتر شهروندان ترک به قمارخانه‌ها می‌رفتند، ارز بیشتری خرج می‌کردند و انتظار به دست آوردن سهمی بیشتر از گروه‌های درآمدی بالا، محقق نشد. همچنین، قمارخانه‌ها به مراکز پول‌شویی تبدیل شده بودند و نسبت به رشد خود مالیات کمتری پرداخت می‌کردند. بدین‌سان، دوران «قمارخانه‌های قانونی»

راهبرد، ۲۶، ۱۰۰ (۱۳۹۸)، ۳۴۰.

۶ ابوالفتح خالقی و سیمین فرخی نیا، «ابعاد فقهی و جرم‌شناختی شرط‌بندی در فضای مجازی»، مجله تمدن حقوقی، ۴، ۸ (۱۴۰۰)، ۲۴.

در ترکیه به پایان رسید.^۸

چنین چرخش رویکردی، با سیاست جنایی ایران در خصوص بخت‌آزمایی که مطابق «قانون اجازه تأسیس مؤسسات بخت‌آزمایی در مراکز جهانگردی برای سیاحان» در سال ۱۳۴۸ به تصویب رسید و در نهایت با تصویب قانون جدید به‌طور صریح منسوخ شد، مشابه است. با این حال، از آنجا که قانون فوق تنها شرط‌بندی و بخت‌آزمایی (و نه قمار) را به‌طور محدود برای سیاحان مجاز می‌دانست، پیامدهای فسادبرانگیز مشابه ترکیه را به همراه نداشت.

در هر حال، ممنوعیت فعالیت قمارخانه‌ها مترداف با ممنوعیت فعل قمار نیست. قانون‌گذار ترکیه در سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵، اقدام به تفکیک رفتارهای مجرمانه تحت دو عنوان «جرم» و «تخلف» در این کشور نمود. قانون مجازات ترکیه که به جرایم می‌پردازد، با شماره ۵۲۳۷ در سال ۲۰۰۴ به تصویب رسید و قانون تخلفات ترکیه با شماره ۵۳۲۶ که در بردارنده تخلفات است، در سال ۲۰۰۵ تصویب شد. مطابق ماده ۳۴ قانون اخیر، ارتکاب بازی قمار، تخلف و مطابق ماده ۲۲۸ قانون مجازات نیز، تأمین مکان و امکانات قمار جرم دانسته شده است.

بدین‌سان، با توجه به سابقه طولانی سیاست‌گذاری‌های گوناگون و بسیار متفاوت در کشور ترکیه نسبت به قمار و شرط‌بندی و سیاست‌گذاری ثابت ایران نسبت به این رفتار، با افزودن قمار، شرط‌بندی و بخت‌آزمایی در فضای مجازی به سیاهه رفتارهای ممنوع، مطالعه تطبیقی سیاست کیفری این دو کشور می‌تواند برای قانون‌گذار ایرانی مفید باشد و به‌ویژه نقاط قوت یا ضعف قانون جدید را که هنوز چندان در عمل آزموده نشده است، آشکار سازد.

مقاله پیش‌رو، در بند نخست بر پدیده قمار در سیاست کیفری دو کشور تمرکز می‌کند، سپس در بند دوم به شرط‌بندی می‌پردازد و در نهایت در بند سوم، نظام کیفردهی و تشدید کیفر را بررسی می‌کند.

۱- قمار

کلمه «قمار» ریشه‌ای عربی دارد و از وزن «جدال» در باب مطاوعه ساخته شده است که به متقابل بودن فعل اشاره دارد. در مفهوم لغوی، قمار به معنای چیزی است که گاه کم و گاه زیاد

8. Duygu Hatipoğlu Aydın, "Hukuk-Ahlak İlişkisi Bağlamında Türk Hukukunda Kumar," *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29, 2 (2021), 1493.

می‌شود.^۹ این واژه مستقیماً از زبان عربی به فارسی وارد شده است. در فقه، در خصوص اینکه قمار از نوع مکاسب حرام است، اجماع وجود دارد؛ اما پیرامون مفهوم قمار، اختلاف نظر وجود دارد. بسیاری از فقهای متقدم، بدون ارائه تعریفی مشخص، کشف مفهوم قمار را به عرف احاله داده‌اند و معتقدند که قمار فاقد مفهوم اصطلاحی در فقه است؛^{۱۰} اما عده‌ای دیگر کوشیده‌اند به معنایی در این زمینه دست یابند که خود به دو گروه تقسیم می‌شوند: گروه اول که شامل فقهایی مانند شهید ثانی و محقق اردبیلی‌اند، با نگاهی نسبتاً گسترده، قمار را هرگونه توافق و بازی با وسایل ویژه قمار تعریف کرده‌اند، صرف نظر از اینکه به برد و باخت بیانجامد یا خیر. گروه دوم که شامل فقهایی مانند صاحب جواهر و محقق نراقی هستند، برد و باخت را در تحقق قمار شرط دانسته‌اند.^{۱۱} برخی نیز معتقدند که از مجموع تعاریف فقهی موجود می‌توان قدر متیقنی به دست آورد و حتی بر آن ادعای اجماع کرده‌اند؛ بدین ترتیب که قمار را بازی با آلات مشهور به قمار، همراه با گروه و وثیقه دانسته‌اند.^{۱۲}

در حقوق کیفری ایران به‌رغم سابقه بسیار کهن ممنوعیت قمار از دیدگاه فقهی و سابقه نسبتاً قدیمی جرم‌انگاری این رفتار، قانون‌گذار تا سال ۱۴۰۱، هرگز تعریف قانونی از قمار ارائه نداده بود. چنین رویکردی که نقض اصل شفافیت قوانین محسوب می‌شود، در اصلاحات سال ۱۴۰۱ برطرف شد. بند ۱ ماده ۷۰۵ قانون جدید، قمار را اینگونه تعریف می‌کند: «هر نوع توافق صریح یا ضمنی با هدف برد و باخت که به موجب آن بازنده یا بازندگان یا شخص ثالثی ملتزم به پرداخت وجه، مال، منفعت، خدمت یا امتیاز مالی به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم به برنده یا برندگان یا شخص ثالثی می‌شوند».

در کشور ترکیه نیز، در فرهنگ لغت بزرگ ترکیه، قمار^{۱۳} به‌عنوان «بازی شانس که با گذاشتن پول انجام می‌شود» و «بازی شانس بر سر پول» تعریف شده است.^{۱۴} مطابق این تعریف، قمار به

۹. محمد بن مکرّم ابن منظور، *لسان العرب*، (بیروت: ۱۹۹۵)، ۱۱۳.

۱۰. محمدعلی خادمی کوشا و عسکر درخشان دوست، «نقش انواع پرداخت‌کننده‌های مالی در قمار بودن بازی‌های رایانه‌ای»، *فصلنامه علمی پژوهشی فقه*، ۱۰۹، ۲۹ (۱۴۰۱)، ۷۵.

۱۱. محمدجعفر حبیب‌زاده، سلمان عمرانی و حامد پورغلام، «تحلیل جرم قمار در فقه و حقوق ایران»، *فصلنامه تخصصی فقه و مبانی حقوق اسلامی*، ۲۰۶ (۱۳۸۹)، ۵۴.

۱۲. سید روح الله موسوی خمینی، *المکاسب المحرمه*، (قم: ۱۴۱۵ق)، ۷.

13. Kumar

14. Beşir Babayığıt, "Kumar oynama ve kumar oynanması için yer ve imkân sağlama fiilleri," *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 34 (2018), 284.

بازی‌هایی اطلاق می‌شود که در آن‌ها شرط مالی وجود دارد و نتیجه، عمدتاً تحت تأثیر شانس است. قانون‌گذار ترکیه نیز با الهام از همین تعریف در ماده ۲۲۸ از قانون مجازات مصوب سال ۲۰۰۴، ذیل جرم فراهم آوردن امکانات قمار، آن را تعریف کرده است و مطابق بند ششم از ماده فوق: «قمار به بازی‌هایی اطلاق می‌شود که به قصد کسب درآمد انجام می‌شوند و سود و زیان آنها به شانس بستگی دارد».^{۱۵}

بنابراین، می‌توان رفتارهای مجرمانه مرتبط با بزه قمار در حقوق کیفری ایران و ترکیه را به دو دسته یعنی مباشرت در قمار و فعالیت‌های مرتبط با قمار تقسیم کرد.

۱-۱- مباشرت به قمار

در حقوق ایران با توجه به تعریف بند ۱ ماده ۷۰۵ سه رکن اساسی برای مباشرت به قمار قابل شناسایی است: «توافق صریح یا ضمنی»، «هدف بُرد و باخت» و «التزام به پرداخت مابه‌ازای مالی از جانب بازیگران یا ثالث».

قانون‌گذار در قوانین پیشین به‌طور صریح از لفظ «بازی» استفاده کرده بود؛ اما در تعریف جدید، کلمه «توافق» را به کار برده است. این واژه عام‌تر از بازی است و به‌راحتی انواع توافق‌ها را در برمی‌گیرد. این تغییر واژگانی، با توجه به پیشرفت‌های فناورانه و گسترش فضای مجازی اهمیت می‌یابد. توضیح آنکه، در دنیای برخط ممکن است بسیاری از تعاملات و توافقات در قالب‌های غیررسمی و بدون اطلاق لفظ «بازی» صورت گیرد؛ اما همچنان ویژگی‌های قمار را داشته باشد؛ بنابراین، قانون‌گذار با انتخاب این واژه کوشیده است تا هرگونه توافقی که به‌قصد بُرد و باخت مالی صورت می‌گیرد، تحت شمول جرم‌انگاری قرار دهد و از تفسیرهای محدود جلوگیری کند.

تصریح مقنن به لزوم توافق، متضمن این امر نیز هست که قصد بر توافق باید جدی و واقعی باشد، به‌طوری که بازیگران به‌طور واقعی به نتایج آن متعهد باشند و توافق آن‌ها به منزله شوخی، تفریح یا بدون قصد التزام نباشد. در حقیقت، این ویژگی به‌طور خاص به «جدیت» توافق و «تعهد» طرفین به نتایج آن اشاره دارد. برای مثال، اگر در یک بازی به‌طور صریح یا ضمنی شرطی مبنی بر پرداخت وجه یا تحویل مال در صورت شکست در نظر گرفته شود و طرفین به‌طور واقعی به آن متعهد شوند، این ویژگی تحقق می‌یابد. این ویژگی تأکید می‌کند که بازی‌هایی که

15. Hakan Karakehya, "Kumar oynanması için yer ve imkân sağlama suçu," *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 19, (2013), 700

صرفاً به‌منظور تفریح هستند و در آن‌ها هیچ‌گونه نیت واقعی برای برد و باخت وجود ندارد، در دایره شمول جرم قمار قرار نمی‌گیرند. به‌عنوان مثال، اگر افراد در یک جمع دوستانه و در شرایطی که هیچ‌گونه تعهد مالی یا مادی وجود ندارد به بازی‌های شرطی بپردازند، این بازی‌ها نمی‌توانند به‌عنوان قمار در نظر گرفته شوند.

درعین حال، این توافق ممکن است صریح یا ضمنی باشد. توافق صریح، نوعی قرارداد شفاهی یا حتی کتبی میان طرفین است که در آن هر یک از طرفین در صورت باخت، ملزم به پرداخت مال، منفعت، خدمت یا امتیاز می‌شود. از سوی دیگر، چه بسا ورود به بازی، مانند لمس یا کلیک کردن در فضای مجازی، نوعی توافق ضمنی بر پذیرش قوانین بازی قمار باشد؛ بنابراین، از دیدگاه قانون‌گذار، صرف وجود توافق اهمیت دارد؛ اعم از اینکه این توافق صریح باشد و یا ضمنی و از رفتارهای دیگر مرتکب استنباط شود.

همچنین مطابق تعریف قانون‌گذار، قمار به هر توافقی اطلاق می‌شود که برای برنده سود مالی داشته باشد، حتی اگر این سود از جانب شخص ثالثی پرداخت شود یا به حساب شخص ثالثی واریز گردد. این ویژگی نشان می‌دهد که مقنن در این خصوص از نظر فقهایی پیروی کرده است که معتقدند لزومی ندارد گرو یا مابه‌ازا صرفاً از جانب بازیگران باشد.^{۱۶} این ویژگی از این جهت اهمیت دارد که به قانون‌گذار اجازه می‌دهد تا تمامی اشکال مختلف قمار، اعم از آن‌هایی که به‌طور مستقیم میان بازیگران رخ می‌دهد یا از طریق شخص ثالثی صورت می‌گیرد، تحت شمول قرار گیرد. این رویکرد به‌ویژه در دنیای دیجیتال و فضای مجازی اهمیت پیدا می‌کند. توضیح آنکه، بسیاری از پایگاه‌های اینترنتی به‌طور غیرمستقیم و از طریق شخص ثالث، مبالغی را به‌عنوان مابه‌ازای بُرد و باخت به بازیگران پرداخت می‌کنند.

همچنین، قانون‌گذار مفهومی عام از سود مالی را مدنظر داشته است، به‌طوری که می‌تواند شامل وجه، منفعت، خدمت یا امتیاز مالی باشد. به‌عنوان مثال، شرط‌بندی بر سر پرداخت اجاره‌بهای مسکن، سود پول، انجام دادن هرگونه خدمت برای دیگری یا واگذاری یک امتیاز مالی مانند امتیاز وام گرفتن از بانک، رفتار را مشمول تعریف قمار می‌کند. در عین حال، در تعریف ارائه شده صراحتاً آمده است که مابه‌ازای قمار باید مالی باشد. از این رو، بازی‌هایی که تنها برای لذت بردن از پیروزی یا برای حس رقابت و سرگرمی انجام می‌شوند و هیچ‌گونه مابه‌ازای مالی برای برندگان یا بازندگان ندارند، قمار محسوب نمی‌شوند.

در حقوق ترکیه با توجه به ماده ۲۲۸ قانون مجازات، بزه قمار دارای دو ویژگی اصلی است: «هدف کسب درآمد» و «وابستگی به شانس و تصادف».

اولین ویژگی این است که هدف شخص انجام‌دهنده از بازی باید کسب درآمد باشد. البته نیازی نیست که موضوع درآمد پول باشد و هر نوع مالی را در برمی‌گیرد. به این ترتیب، بازی‌هایی که با مواد مصرفی، کالاهای با ارزش مالی اندک یا حتی پول‌های ناچیز انجام می‌شوند نیز می‌توانند قمار به حساب آیند.^{۱۷} در این راستا، در قمار اگر بدهی‌هایی مانند پرداخت هزینه‌های بازی یا ارائه کالاهایی با ارزش مالی مانند خودرو، زمین، خانه، طلا و... به‌عنوان مابه‌ازا مطرح شوند، هدف کسب درآمد وجود دارد.

علاوه بر این، برای وقوع جرم، کافی است که بازی با هدف کسب درآمد انجام شود و نیازی به تحقق کسب درآمد واقعی نیست. انجام بازی صرفاً با هدف سرگرمی و بدون هدف کسب درآمد، قمار محسوب نمی‌شود.^{۱۸} افزون بر این، قانون‌گذار ترکیه قمار را جرمی مطلق دانسته و آن را مقید به برد یا باخت نکرده است؛ بلکه صرف انجام بازی با هدف کسب درآمد، رکن مادی جرم را محقق می‌سازد. این رویکرد در قوانین ایران نیز مشهود است؛ جایی که قانون‌گذار صرف توافق طرفین و هدف کسب درآمد را معیار اصلی برای تحقق جرم قمار قرار داده است. با این تفاوت که در حقوق ایران، مطابق آخرین اصلاحات صرف قصد ارتکاب رفتار و توافق بر آن، برای ارتکاب جرم کافی دانسته شده است، در حالی که در حقوق ترکیه، یک مرحله بعد و عمل بازی کردن، عنصر مادی جرم است.

ویژگی دوم قمار در حقوق ترکیه، وابستگی به شانس و تصادف است؛ یعنی در این بازی‌ها نباید مهارت‌های فردی، توانایی، تجربه یا هوش تأثیری در تعیین برنده داشته باشند، بلکه باید شانس و تصادف عامل غالب تعیین‌کننده نتیجه باشند؛ بنابراین، بازی‌هایی که در آن‌ها مهارت فردی، تجربه یا هوش تأثیرگذار است، مانند انواع ورزش‌ها از دایره قمار خارج می‌شوند.^{۱۹} بازی‌هایی که بر اساس شانس و تصادف اجرا می‌شوند، نتایجشان عمدتاً به احتمال و عوامل تصادفی بستگی دارد. در چنین بازی‌هایی فرد نمی‌تواند با استفاده از مهارت‌های خود روند و نتیجه را کنترل کند.^{۲۰} این ویژگی به‌طور خاص در قمار برخط که نتیجه به‌وسیله الگوریتم‌های

17. Hakan Karakehya, "Kumar oynanması için yer ve imkân sağlama suçu," *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 19, (2013), 701

18. Babayiğit, Op. Cit. 286.

19. Karakehya, Op. Cit. 702.

20. Babayiğit, Op. Cit. 290.

غیرقابل پیش‌بینی تعیین می‌شود، اهمیت می‌یابد.

با مقایسه تعریف مباشرت به قمار در دو کشور، مشاهده می‌شود که ویژگی‌ها در هر دو نظام حقوقی مشابه یکدیگر هستند. هدف کسب درآمد در حقوق ترکیه، همانند هدف بُرد و باخت در ایران است که می‌تواند التزام به پرداخت از سوی فرد یا شخص ثالث را ایجاد کند. شرط وابستگی به شانس و تصادف نیز در بند ۳ ماده ۷۰۵ مورد تأکید قرار گرفته است. تفاوت مهم میان دو نظام در لزوم بازی کردن یا دست‌کم شروع آن در حقوق ترکیه، و کافی بودن صرف توافق بدون انجام بازی در حقوق ایران است، که موجب گسترش دامنه جرم‌انگاری قمار به عملیات مقدماتی شده است.

۱-۲- فعالیت‌های مرتبط با قمار

علاوه بر مباشرت به قمار، رفتارهای مجرمانه‌ای مانند دایر کردن قمارخانه، فراهم آوردن بسترهای لازم برای انجام قمار، تولید، معامله یا عرضه ابزار قمار، قبول خدمت یا ساخت، طراحی، نگهداری، پشتیبانی یا راه‌اندازی مراکز قمار در جهان واقعی یا فضای مجازی، در هر دو نظام حقوقی ایران و ترکیه مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته‌اند. این رفتارها مطابق آموزه‌های رایج حقوق کیفری، معاونت محسوب می‌شوند. با این حال، رویکرد هیچ یک از دو کشور نسبت به آنها، مشابه رویکرد رایج نسبت به معاونت نیست. در واقع، هدف قانون‌گذار از این جرم‌انگاری‌ها دشوار کردن مسیر ارتکاب قمار و محدود کردن بسترهای اجرایی آن بوده است؛ زیرا فراهم آوردن مکان و امکانات قمار به تسهیل ارتکاب و گسترش آن در جامعه می‌انجامد و واکنش قانون‌گذار نسبت به چنین رفتارهایی نباید همتای واکنشی ساده همانند معاونت باشد.

یکی از این فعالیت‌های مرتبط، تهیه ابزار قمار است. منظور از ابزار قمار، ابزاری هستند که کارکرد اصلی آنها قمار است.^{۲۱} در خصوص اینکه مصادیق وسایل مختص قمار چه چیزهای هستند، باید به معیار عرفی رجوع کرد و نمی‌توان به‌صورت حصری آن‌ها را مشخص کرد. انواع وسایل فیزیکی مانند پاسور، تخته نرد، رولت، دستگاه‌های قمار و همچنین ابزارهای دیجیتال همچون برنامه‌ها و وب‌سایت‌های اینترنتی مرتبط با قمار، مصادیق این ابزار به‌شمار می‌آیند. در حالی که برخی دیدگاه‌های فقهی، شرط تحقق قمار را در همراه بودن آن با ابزار خاص

۲۱. احسان بابایی، «مبانی فقهی جرم‌انگاری قمار در حقوق ایران»، نشریه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۲۷، ۱۰۰.

می‌دانند،^{۲۲} بسیاری از فقها بر این باورند که برای تحقق قمار نیازی نیست بازی با ابزار خاصی همراه باشد، بلکه مهم‌ترین شرط، نیت و قصد قمار است.^{۲۳}

در قوانین ایران، پیش از اصلاحات اخیر، قانون‌گذار تنها به جرم‌انگاری حمل و نگهداری ابزار قمار بسنده کرده بود، بدون آنکه مصادیق خاص این ابزارها را تعیین کند. در اصلاحات اخیر نیز همچنان تعریفی از ابزار قمار ارائه نشده، اما تبصره ۲ ماده ۷۰۸ به‌طور هوشمندانه‌تری رویکردی متفاوت از گذشته اتخاذ کرده است. مطابق این تبصره، نگهداری و حمل این وسایل تنها زمانی جرم محسوب می‌شود که فرد قصد استفاده از آنها در قمار را داشته باشد؛ بنابراین، اگر فردی ابزاری مانند تخته نرد را نگهداری یا با آن بازی کند، اما قصد قمار نداشته باشد مشمول حکم تبصره ۲ ماده ۷۰۸ نخواهد شد. این تغییر رویکرد می‌تواند به‌عنوان پیشرفتی مثبت در جهت تطبیق قوانین با شرایط اجتماعی و فرهنگی کشور تلقی شود؛ زیرا قانون‌گذار به‌جای جرم‌انگاری مطلق ابزار قمار، به ارزیابی نیت مجرمانه فرد توجه کرده است. یکی از شاخصه‌های کارایی و اثربخشی یک نظام حقوقی، میزان پذیرش آن از سوی مردم است. انتظارات مردم یک جامعه نسبت به ماهیت قوانین باید با شرایط طبیعی و فرهنگی آن جامعه مطابقت داشته باشد.^{۲۴} قانون‌گذار با در نظر گرفتن واقعیات جامعه و فزونی برخی از این وسایل در میان مردم، نخواستار است که کورکورانه و بدون توجه به شرایط حاکم بر جامعه، اقدام به جرم‌انگاری نماید.

بر اساس ماده ۱ قانون ۱۰۷۲ ترکیه، نگهداری، واردکردن یا تولید ابزار قمار از جمله رولت، تیلت و دستگاه‌های قمار، جرم محسوب شده و مرتکب به مجازات‌های سنگین، از جمله حبس و جریمه نقدی، محکوم می‌شود. این رویکرد، مشابه رویکرد پیشین قانون‌گذار ایران است که بدون توجه به قصد مجرمانه، ابزار قمار را به‌طور مطلق جرم‌انگاری کرده بود. به نظر می‌رسد این نوع جرم‌انگاری، به‌ویژه در شرایطی که ابزار قمار ممکن است کاربردی صرفاً تفریحی داشته باشد، نیازمند بازنگری و تطبیق با واقعیات‌های جامعه است.

همچنین در ایران، ماده ۷۰۶ قانون جدید به جرم‌انگاری فراهم‌آوردن یا اداره کردن مکان یا

۲۲. شهید ثانی، مسالک الافهام، جلد سوم، موسسه المعارف الاسلامیه، قم (۱۴۱۳).

۲۳. میثم نظری علوم و محمدحسین اسفندیارپور، «نسبت‌سنجی فقهی حقوقی بخت‌آزمایی با قمار» مبانی فقهی حقوق اسلامی، ۲۰، ۱۰ (۱۳۹۶)، ۱۴۶.

۲۴. رامین نعیمی، مسعود مال میر و مسعود حیدری، «اصول و معیارها و باید‌های حاکم بر جرم‌انگاری در نظام حقوقی ایران»، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای فقه، ۸، ۲ (۱۴۰۱)، ۹۱.

فضای حقیقی یا مجازی برای ارتکاب آن پرداخته است. بدین‌گونه، کسانی که ارتکاب قمار را با فراهم کردن فضای حقیقی یا مجازی تسهیل می‌کنند، نه‌تنها مجازات می‌شوند، بلکه کیفری شدیدتر از کیفر مباشر در قمار در انتظار آنهاست؛ زیرا کیفر ماده ۷۰۵ جزای نقدی درجه ۶ و کیفر ماده ۷۰۶ حبس تعزیری درجه ۶ و یا در صورت کسب منفعت، حبس تعزیری درجه ۵ و جزای نقدی است. همچنین، تبصره ۱ این ماده در خصوص تشدید مجازات در مواردی که اقدامات تحت پوشش عناوینی همچون امور خیریه، خدماتی یا فروش کالا صورت گیرد، به‌وضوح نشان می‌دهد که قانون‌گذار در صورت پنهان‌کاری و استفاده از عناوین ظاهراً قانونی و غیرمستقیم، رویکردی سخت‌گیرانه‌تر اتخاذ کرده و مجازات مرتکب را به حداکثر رسانده است.

چنین رویکردی نسبت به تسهیل‌کنندگان قمار با شدت کمتری در مواد ۷۰۸ و ۷۰۹ دنبال شده است. ماده ۷۰۸ تولید، معامله، عرضه، حمل یا نگهداری ابزار مخصوص قمار را جرم‌انگاری می‌کند. در حالی که سه رفتار نخست می‌توانند مصداقی از معاونت در جرم، به‌عنوان جرم مستقل باشند، دو مورد آخر بیشتر با مفهوم جرم مانع همخوانی دارند. ماده ۷۰۹ نیز در سه بند، قبول خدمت یا به نحوی کمک یا معاونت در دایره یا اداره کردن مراکز ارتکاب قمار، تشویق یا دعوت به جرایم این قانون و نیز قرار دادن ابزار پرداخت بانکی را جرم‌انگاری کرده است.

این جرم‌انگاری‌ها با سیاست کیفری ترکیه همخوانی دارند. ماده ۲۲۸ قانون مجازات شماره ۵۲۳۷ تحت عنوان «تأمین مکان و امکانات برای قمار» مقرر می‌دارد:

۱. هرکسی که برای قماربازی مکان و امکانات فراهم کند، به حبس از یک سال تا سه سال و جریمه مالی که کمتر از دویست روز (جزای نقدی روزانه) نباشد، محکوم می‌شود.
۲. در صورتی که برای قماربازی کودکان مکان و امکانات فراهم شود، مجازات به میزان یک برابر افزایش می‌یابد.
۳. اگر جرم با استفاده از سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی و در فضای مجازی انجام شود، مجازات حبس از سه سال تا پنج سال و جریمه مالی از هزار روز (جزای نقدی روزانه) تا ده هزار روز (جزای نقدی روزانه) تعیین می‌شود.
۴. اگر جرم در چارچوب فعالیت یک سازمان انجام شود، مجازات به میزان نیم برابر افزایش می‌یابد.

در حقوق ترکیه مباشرت به قمار مطابق ماده ۳۴ قانون تخلفات و فراهم کردن مکان و امکانات قمار در ماده ۲۲۸ قانون مجازات شماره ۵۲۳۷ جرم دانسته شده است. چنین تشدید

مجازات‌ها با رویکرد سخت‌گیرانه ماده ۷۰۶ قانون جدید ایران مشابهت دارد. مفهوم «تأمین مکان» تا حدی روشن است؛ اما «تأمین امکانات» نیازمند تبیین بیشتری است. تأمین امکانات، قلمرویی وسیع‌تر از تأمین مکان دارد. در این خصوص، نویسندگان تُرک، تأمین وام برای قمارکنندگان، اتخاذ تدابیر برای مقابله با حملات پلیس، تأمین ابزارهای قمار، تعیین قوانین بازی، معرفی بازیکنان، شروع بازی، اطلاع‌رسانی، حمل افراد به محل قمار یا ارائه خدمات اقامتی در آن محل را مثال‌هایی از تأمین امکانات برشمرده‌اند.^{۲۵} تأمین مکان و امکانات می‌تواند شامل فراهم کردن دسترسی به سایت‌های اینترنتی قمار نیز باشد. بر این اساس، افرادی که از طریق راه‌اندازی وبسایت‌های قمار در اینترنت امکان قمار را برای افراد فراهم می‌کنند، مشمول این ماده خواهند بود؛ زیرا در فضای دیجیتال، فضاهای فیزیکی لزوماً محدودکننده دسترسی به قمار نیستند و هرکسی می‌تواند به راحتی از طریق اینترنت به بازی‌های قمار دست یابد.^{۲۶} قانون‌گذار ایرانی نیز در ماده ۷۰۶ با واژگان «هر شخصی که مکان یا هر نوع فضای حقیقی یا مجازی» همین منظور را دنبال کرده است. با این حال، رویکرد قانون‌گذار ترکیه نسبت به ایران از جهاتی پیشروتر است؛ نخست آنکه در ترکیه، قانون‌گذار در سال ۲۰۰۵ متوجه خطر قمار در فضای مجازی و لزوم واکنش نشان دادن به آن شده است، در حالی که قانون‌گذار ایرانی حدود هجده سال بعد به جرم‌انگاری پرداخته است. دوم اینکه، قانون‌گذار ترکیه مباشرت به قمار در فضای مجازی را از علل مشدده دانسته و آن را نیازمند واکنشی شدیدتر از قمار در حالت عادی تلقی کرده است. در حالی که در ایران در نهایت، قمار در فضای مجازی هم‌تای قمار در فضای حقیقی دانسته شده است. سوم آنکه، قانون‌گذار ترکیه علاوه بر فراهم ساختن مکان، فراهم آوردن امکانات را نیز جرم‌انگاری و موجب تشدید کیفر دانسته است، در حالی که قانون‌گذار ایرانی تنها در برخی مواد پراکنده، مانند ماده ۷۰۹، به مصادیق فراهم آوردن امکانات پرداخته است.

۲- شرط بندی

همانند تقسیم‌بندی که در خصوص بزه قمار ارائه شد، در رابطه با شرط‌بندی نیز می‌توان رفتارهای مجرمانه را به دو بخش مباشرت و فعالیت‌های مرتبط تقسیم نمود. یادآوری می‌شود در قوانین ایران، مباحث مربوط به فعالیت‌های مرتبط با شرط‌بندی (دایر یا اداره کردن مکان مناسب شرط‌بندی) مشابه مطالبی است که در مبحث قمار بدان‌ها اشاره شد و مقنن نیز هر دو را ذیل

25. Babayiğit, Op. Cit. 300.

26. Karakehya, Op. Cit. 707.

ماده ۷۰۶ سامان داده و شرایط هر دو یکسان است؛ بنابراین، برای جلوگیری از تکرار مباحث از بیان مجدد آن خودداری می‌گردد.

۲-۱- مباشرت به شرط‌بندی

در فقه امامیه، حرمت شرط‌بندی نیز مانند قمار مورد اتفاق است و بسیاری از فقها حتی آن را شقی از قمار می‌دانند.^{۲۷} علت این حکم فقهی آن است که شرط‌بندی به‌طور ضمنی با قمار و قماربازی هم‌راستا است و در هر دو، ریسک و برد و باخت مالی جزء ماهیت اصلی فعالیت است. با این حال، از آنجا که قانون سابق تنها از قمار سخن گفته بود، برخی از حقوقدانان بر این باور بودند که شرط‌بندی به‌طور خاص جرم‌انگاری نشده و مقررات قمار را نمی‌توان به آن تعمیم داد. بنای استدلال این دسته از حقوقدانان، تفاوت‌های مفهومی بین شرط‌بندی و قمار است؛ زیرا در قمار، بازی نقش اصلی را ایفا می‌کند؛ اما در شرط‌بندی، موضوع پیش‌بینی وقوع یک رویداد خارجی و احتمال وقوع آن است و طرفین در آن به‌طور مستقیم درگیر بازی نمی‌شوند.^{۲۸} در پاسخ به این خلأ قانونی، قانون‌گذار در اصلاحات اخیر با رویکردی جامع‌تر اقدام به جرم‌انگاری شرط‌بندی کرده و با نگرشی دقیق در بند ۲ ماده ۷۰۵ قانون مجازات اسلامی به تعریف این مفهوم پرداخته است. این اصلاحات شرط‌بندی را این‌گونه تعریف می‌کند: «هر نوع مشارکت دو یا چند شخص در خصوص پیش‌بینی موضوعی خاص یا فرض وقوع امری خاص که بازنده یا بازندگان ملزم به پرداخت وجه، مال، منفعت، خدمت یا امتیاز مالی یا هر امتیاز دیگری به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم به برنده یا برندگان یا شخص ثالثی باشند».

همچنین، مطابق این بند تنها جایزه گذاشتن به معنای شرط‌بندی نیست؛ به‌عنوان مثال، دادن جایزه به برنده یک مسابقه توسط یک شخص ثالث، در صورتی که این جایزه به‌صورت غیر مشروط و بدون دخالت سایر شرکت‌کنندگان باشد، از عنوان شرط‌بندی خارج است؛^{۲۹} اما زمانی که طرفین بر سر وقوع یک اتفاق خاص شرط ببندند و بازنده مجبور به پرداخت وجه یا جایزه به شخص ثالث شود، این حالت مصداق شرط‌بندی خواهد بود.

در مجموع، تغییرات اخیر در زمینه جرم‌انگاری شرط‌بندی، نشان‌دهنده تکامل حقوق کیفری

۲۷. بابایی، پیشین، ۷۲.

۲۸. نک: ابوالفتح خالقی و فرخی نیا، پیشین، ۲۴.

۲۹. بابایی، پیشین، ۷۲.

ایران در مواجهه با پدیده‌های نوین اجتماعی است که می‌تواند تأثیر بسزایی در جلوگیری از شیوع چنین پدیده‌هایی در جامعه داشته باشد. این رویکرد، به‌ویژه در شرایطی که رفتارهای شرطبندی به‌طور فزاینده‌ای در فضای مجازی گسترش یافته، اهمیت دوچندان می‌یابد و می‌تواند به مقابله با انواع جدید این رفتارهای مجرمانه کمک کند.

در نظام حقوقی ترکیه، برخلاف قمار که قانون‌گذار به‌طور صریح اقدام به تعریف قانونی آن کرده است، شرطبندی فاقد چنین تعریفی در متون قانونی است. با این حال، در این کشور، شرطبندی در دو حالت کلی قرار می‌گیرد: شرطبندی ورزشی و شرطبندی غیر ورزشی. قانون‌گذار ترکیه نسبت به شق اخیر سکوت پیشه کرده و حکم آن را مشمول اصل اباحه قرار داده است؛ اما شرطبندی ورزشی در حقوق این کشور به دو نوع قانونی و غیرقانونی تقسیم می‌شود. در شرطبندی قانونی، مسئولیت تنظیم و نظارت بر فعالیت‌های شرطبندی ورزشی به سازمان اسپورتوتو^{۳۰} محول شده است. این سازمان نهاد اصلی و مسئول نظارت بر شرطبندی‌های مرتبط با تمامی مسابقات ورزشی برگزار شده در داخل و خارج از کشور است. هرگونه شرطبندی ورزشی که تحت نظارت و بر طبق مقررات سازمان اسپورتوتو صورت نگیرد، غیرقانونی محسوب می‌شود.^{۳۱} بر همین مبنا، برخی حقوقدانان ترک در تعریف شرطبندی توضیح داده‌اند که این فعالیت به معنای قرار دادن پول یا هرگونه ارزش اقتصادی دیگر به‌منظور کسب سود از نتایج یک مسابقه یا رویداد ورزشی بدون مجوز از سازمان‌های مربوط است.^{۳۲} این تعریف با تعریف ارائه شده در بند ۲ ماده ۷۰۵ قانون ایران همخوانی دارد، با این تفاوت که در ماده اخیر شرطبندی محدود به مسابقات نیست و می‌تواند در خصوص پیش‌بینی هر موضوع خاصی باشد.^{۳۳}

30. Spor toto

31. İçer, Zafer, and Cansu Akıncı. "Spor Müsabakalarında Yasadışı Bahis Ve Şans Oyunu Suçları (7258 Sayılı Kanun m. 5)." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 29.2 (2023), 988

32. Yaşar Akça, "Sanal bahis siteleri mi ya da sanal kumar siteleri mi?" (2019), 1447.

۳۳. ممکن است این پرسش مطرح شود که آیا مطابق این بند، مشارکت شخص با فضای مجازی (و نه شخص دیگر) موجب تحقق جرم خواهد شد یا خیر؟ گرچه هنوز پیرامون این موضوع آرای حقوقدانان یا رویه قضایی وجود ندارد، به نظر می‌رسد پاسخ مثبت است. زیرا سیستم‌های رایانه‌ای فضای مجازی از سوی یک شخص حقیقی ساخته شده‌اند و می‌توان این سیستم‌ها را همانند وسیله برای ارتکاب جرم از سوی شخص حقیقی دانست. همچنین، در صورتی که پایگاه اینترنتی مطابق قانون به عنوان یک شخصیت حقوقی به ثبت رسیده باشد، مسلماً ذیل واژه «شخص» می‌گنجد و به‌طور مستقل قابلیت تعقیب کیفری خواهد داشت. این پاسخ با سیاست کیفری ایران در اصلاحات اخیر، که مبتنی بر سخت‌گیری است همخوانی دارد.

طبق ماده ۵ قانون شماره ۷۲۵۸ جمهوری ترکیه، برای وقوع جرایم مربوط به شرطبندی، وجود یک مسابقه ورزشی و انجام شرطبندی بدون مجوز قانونی ضروری است. بر اساس این قانون، اصطلاح «مسابقه ورزشی» به مسابقات و رقابت‌های ورزشی اشاره دارد که مطابق با قوانین و مقررات ملی یا بین‌المللی معتبر و شناخته‌شده برگزار می‌شوند. این مسابقات شامل رشته‌های مختلفی مانند فوتبال، والیبال، بسکتبال، هندبال و هاکی روی یخ و... است.

رویکرد قانون‌گذار ترکیه نسبت به جواز برخی شرطبندی‌ها با رویکرد همتای ایرانی مطابق تبصره ۱ ماده ۷۰۵ که شرطبندی در مسابقات سوارکاری، تیراندازی، شمشیربازی و مسابقه با تانک و سایر ادوات جنگی در فضای حقیقی را جرم نمی‌داند، قابل قیاس است. این حکم که برگرفته از نظر مشهور فقهاست، به دلیل تشویق یا دگیری این مهارت‌ها و رقابت در آنها مقرر شده است و گنجاندن این حکم از ویژگی‌های مثبت قانون اخیر نسبت به قانون سابق که به‌رغم حکم مشخص فقهی، نسبت به آن سکوت کرده بود محسوب می‌شود. البته با توجه به سابقه فقهی و فلسفه این حکم، تنها برگزاری در فضای حقیقی می‌تواند موجب اباحه آن باشد. با این حال، قانون‌گذار ترکیه سیاست قانون‌مندی‌سازی شرطبندی را پیش گرفته، در حالی که قانون‌گذار ایرانی ترجیح داده است سیاست ممنوع‌سازی همراه با تجویز محدود را اتخاذ کند.

۲-۲- فعالیت‌های مرتبط با شرطبندی

در حقوق ایران، قانون‌گذار رویکرد کاملاً یکسانی نسبت به قمار و شرطبندی دارد و فعالیت‌های مرتبط با شرطبندی، همان فعالیت‌های مرتبط با قمار هستند؛ ولی در حقوق ترکیه، ماده ۵ قانون شماره ۷۲۵۸، اعمال مجرمانه مرتبط با شرطبندی را در پنج بند متفاوت ساماندهی کرده است. این فعالیت‌ها عبارتند از: ایجاد شرایط شرطبندی، دسترسی به شرطبندی‌های خارجی، واسطه‌گری در انتقال پول و تشویق به شرطبندی.

ایجاد امکانات و شرایط برای شرطبندی به معنای فراهم آوردن فضایی اعم از مجازی یا حقیقی برای انجام شرطبندی‌های غیرقانونی است. این بند شامل فراهم کردن تجهیزات و ابزارهایی مانند دستگاه‌های چاپ بلیت، نصب و راه‌اندازی سایت‌ها یا مکان‌هایی برای انجام شرطبندی و ایجاد زیرساخت‌های لازم برای برگزاری شرطبندی غیرقانونی نیز می‌شود. منظور از دسترسی به شرطبندی‌های خارجی، فراهم آوردن امکان شرطبندی در مسابقات ورزشی خارجی از طریق فضای سایبری یا سایر وسایل ارتباطی است؛ بنابراین، اگر شخصی از این طریق امکان شرطبندی بر روی مسابقات ورزشی خارجی را برای افراد داخل ترکیه فراهم کند، رفتارش مشمول

این بند خواهد بود. هدف این بند جلوگیری از ورود غیرقانونی و آسان به پلتفرم‌های شرطبندی خارجی است که از نظر قانونی تحت نظارت سازمان اسپورتوتو قرار ندارند.

واسطه‌گری در انتقال پول نیز هرگونه فعالیت مرتبط با جابه‌جایی پول در ارتباط با شرطبندی‌های غیرقانونی است؛ مانند انتقال فیزیکی پول از یک مکان به مکان دیگر، انتقال از طریق بانک‌ها یا حساب‌های پرداخت الکترونیکی، یا حتی اجازه دادن به استفاده از حساب بانکی شخص برای انتقال پول. تشویق افراد به مشارکت در شرطبندی‌های غیرقانونی ممکن است از طریق تبلیغات، پیامک‌ها، شبکه‌های اجتماعی یا هرگونه روش تبلیغاتی دیگری صورت گیرد. تبلیغ می‌تواند شامل ارسال پیام‌های متنی، تصاویر، فیلم‌ها و حتی ترغیب دوستان و آشنایان به استفاده از سایت‌های شرطبندی باشد.^{۳۴}

گفتنی است که برای تحقق این جرایم، نیازی به وقوع نتیجه خاص نیست؛ بنابراین، این جرایم مطلق هستند و صرف ارتکاب آنها مشمول ماده ۵ خواهد بود.^{۳۵} در نتیجه، تمامی این جرم‌انگاری‌ها مصداق معاونت به‌عنوان جرم مستقل هستند. پر واضح است که در مواردی که شرطبندی دارای مجوز قانونی از سازمان اسپورتوتو باشد، دسترسی به این بازی‌ها از طریق اینترنت، تشویق افراد به این بازی‌ها از طریق تبلیغات و همچنین واسطه‌گری در نقل و انتقال پول مربوط به این بازی‌ها نیز قانونی است و مشمول عنوان مجرمانه‌ای نمی‌شود.^{۳۶}

بسیاری از این عناوین مجرمانه در حقوق ایران نیز وجود دارند (ن.ک: بند ۲-۱). با این حال، قانون‌مندسازی شرطبندی، سیاستی قابل توجه است. توضیح آنکه، در کشور ایران نیز به غیر از استثناهای تبصره ۱ ماده ۷۰۵ قانون جدید، در بسیاری از موارد نهادهای دولتی مانند صدا و سیما در برنامه‌های گوناگون اقدام به برگزاری قرعه‌کشی یا مسابقات پیش‌بینی بردگان مسابقات ورزشی می‌کنند. با توجه به آنکه دستورالعمل شفاف‌ی پیرامون این برنامه‌ها وجود ندارد، نظارت بر آنها از سوی یک سازمان مستقل می‌تواند تضمینی برای شفاف برگزار شدنشان باشد.

۳۴ İçer, Zafer, and Cansu Akıncı. "Spor Müsabakalarında Yasadışı Bahis Ve Şans Oyunu Suçları (7258 Sayılı Kanun m. 5)." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 29.2 (2023), 990

۳- نظام کیفردهی و تشدید کیفر نسبت به قمار و شرطبندی

مطالعه تطبیقی قمار و شرطبندی در نظام‌های حقوقی ایران و ترکیه بدون بررسی نظام کیفردهی و تشدید کیفر کامل نخواهد بود. این امر، به‌ویژه از آن جهت حایز اهمیت است که با تصویب قانون کاهش حبس تعزیری و نیز اصلاحات کتاب تعزیرات تغییرات مهمی در نظام کیفردهی و چگونگی تشدید مجازات نسبت به قمار و شرطبندی صورت گرفته است.

۳-۱- نظام کیفردهی

در ایران در سال‌های اخیر، به دلیل تراکم زیاد زندان‌ها و ناکارآمدی‌های آشکار آنها در پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران، رویکردهای جدیدی پیش‌گرفته شده‌اند که بر کاهش استفاده از زندان و توجه به مجازات‌های جایگزین و اصلاحی تمرکز دارند. در حقیقت، با گذر زمان و افزایش انتقادات نسبت به سیستم کیفری موجود، این نتیجه حاصل شد که استفاده حداکثری از زندان در دستیابی به اهداف قانون‌گذار (پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران) ناکارآمد بوده است؛ بنابراین، بازنگری در سیاست‌های قبلی در خصوص مجازات‌ها ضروری و اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسید.^{۳۷}

قانون کاهش حبس تعزیری که در ۱۳۹۹/۲/۲۳ به تصویب رسید، نتیجه بارز ورود دیدگاه‌های جدید در زمینه کاهش کیفر حبس در حقوق کیفری ایران بود. اصلاحات اخیر مواد مرتبط با قمار و شرطبندی نیز از این سیاست جدا نبوده است. در گذشته، طبق ماده ۷۰۵ قانون مجازات اسلامی، مجازات قمار می‌توانست حبس درجه ۷ یا شلاق درجه ۶ و یا هر دوی آنها باشد؛ اما در قانون جدید، مجازات‌های قمار و شرطبندی به جزای نقدی درجه ۶ یا جزای نقدی نسبی کاهش یافته‌اند. همین روند در ماده ۷۰۸ قانون جدید در خصوص تولید، عرضه، حمل و نگهداری ابزار قمار مشاهده می‌شود. در حالی که در قانون سابق، این رفتارها با مجازات حبس و جزای نقدی همراه بود، در قانون جدید، مجازات حبس حذف شده و تنها جزای نقدی درجه ۶ یا جزای نقدی نسبی در نظر گرفته شده است.

در رابطه با دایر یا اداره کردن مکان قمار یا شرطبندی یا بخت‌آزمایی نیز قانون‌گذار با حذف جزای نقدی پیش‌بینی شده در قانون سابق، حبس تعزیری درجه شش را مجازات قرار داده است

۳۷. هادی رستمی و مهری برزگر، «کمینه‌گرایی در قانون کاهش حبس تعزیری و چالش‌های فراروی آن»، پژوهشنامه حقوق کیفری، ۱۳، ۱۴۰۱، ۷۶.

که از این لحاظ تفاوتی با مقدار آن در قانون سابق ندارد؛ اما اصلاحات جدید دو حالت را از عوامل تشدید مجازات مرتکب قرار می‌دهد: نخست اینکه اگر مرتکب از طریق دایر یا اداره کردن مکان قمار یا شرطبندی، وجه یا مال یا منفعت مالی تحصیل کرده باشد، مجازات وی به حبس تعزیری درجه پنجم، ضبط مال و جزای نقدی معادل دو تا پنج برابر عواید حاصل از جرم افزایش خواهد یافت و دوم اینکه اگر دایر یا اداره کردن محل جرم تحت پوشش امور خیریه، خدماتی یا فروش کالا و مشابه آن انجام شده باشد، مرتکب به حداکثر مجازات‌های مقرر در ماده ۷۰۶ محکوم خواهد شد.

نوآوری دیگر قانون جدید، افزودن نوعی مجازات اصلی جدید^{۳۸} برای مرتکبان جرایم ماده ۷۰۶، مطابق تبصره ۲ همین ماده است. مطابق این تبصره کیفرهایی همچون ممنوعیت اخذ نام دامنه مرتبه بالای کشوری، ممنوعیت دریافت یا استفاده از ابزارهای پذیرش الکترونیکی نظیر پایانه‌های فروشگاهی یا درگاه‌های پرداخت و ممنوعیت صدور اسناد تجارتي برای مرتکبان این جرم مقرر شده است. این تبصره یادآور ماده ۲۷ قانون جرایم رایانه‌ای است و همان انتقادات بر آن وارد است. توضیح آنکه، این مجازات‌ها با توجه به تحولات فناوری و روش‌های نوین ارتکاب جرم چندان کارایی ندارند. به‌عنوان مثال، ممنوعیت از دریافت نام دامنه یا استفاده از درگاه‌های پرداخت الکترونیکی برای برخی از مجرمان، با توجه به پیشرفت تکنولوژی و امکان استفاده از روش‌های جایگزین (مانند استفاده از نام دامنه‌های خارجی یا ابزارهای پرداخت بین‌المللی) به‌راحتی قابل نقض است. این مسئله نشان‌دهنده ضعف‌های موجود در طراحی کیفر است که چه بسا نتواند نقشی در بازدارندگی و ناتوان‌سازی مجرمان ایفا کند. در قوانین ترکیه مقرر شده مشابهی وجود ندارد.

در حقوق کیفری ترکیه ارتکاب قمار و شرطبندی غیرقانونی با تفاسیر پیش‌گفته، سبک‌ترین نوع و میزان برخورد را نسبت به سایر رفتارهای مرتبط با این دو جرم دارند. در خصوص ارتکاب قمار قانون‌گذار ترکیه با خارج کردن از عنوان جرم و آوردن در ذیل ماده ۳۴ قانون تخلفات برای

۳۸. درخصوص اینکه مجازات تبصره ۲ ماده ۷۰۶ از نوع مجازات اصلی است، تکمیلی یا تبعی، به نظر می‌رسد پاسخ صحیح اصلی تلقی نمودن آن است. زیرا این کیفر اجباری است، بنابراین نمی‌تواند تکمیلی باشد. از سوی دیگر، موارد اعمال مجازات تبعی در ماده ۲۵ به‌طور حصری ذکر شده‌اند. افزون بر اینکه مطابق ذیل تبصره ۲ ماده ۷۰۶ این کیفر «مطابق حکم دادگاه» اجرا می‌شود و حال آنکه مجازات‌های تبعی نیازی به ذکر در حکم دادگاه ندارند.

ارتکاب آن تنها جزای نقدی را در نظر گرفته است. در خصوص شرط‌بندی نیز اگرچه ارتکاب آن در قسمت اخیر ماده ۲۲۸ قانون جرایم ترکیه به‌عنوان جرم تلقی شده است؛ اما همچون قمار، تنها مجازات جزای نقدی است؛ اما مقنن ترکیه سایر رفتارهای مرتبط با این نوع جرایم از قبیل دایر کردن قمارخانه، فراهم آوردن امکانات شرط‌بندی و... را مستلزم مجازات بیشتری دانسته و برای آنها بر حسب نوع رفتار، حبس متوسط یا نسبتاً طولانی مدت و جزای نقدی در نظر گرفته است.

چنین رویکردی گرچه با آموزه‌های سنتی حقوق کیفری در خصوص کیفردهی اخف معاون نسبت به مباشر تعارض دارد، با یافته‌های نوین و واقعیت‌های اجتماعی همسو است. توضیح آنکه، مطابق نسخه ۵ راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی^{۳۹} (که هم‌اکنون آخرین نسخه است)، اعتیاد به قمار به‌عنوان یکی از انواع اعتیاد تعریف شده و پروتکل‌هایی برای درمان آن پیشنهاد شده است؛ بنابراین، فردی که مدام اقدام به قمار یا شرط‌بندی می‌کند در واقع معتاد و نیازمند حمایت و درمان است و مجازات کردن وی، راه‌حلی موقت و در بلندمدت ناکارآمد است. از دیدگاه یافته‌های جرم‌شناختی نیز، مباشر قمار و شرط‌بندی، خود بزه دیده و نیازمند حمایت است و اینکه فردی که مالش را در اثر بی‌تدبیری از دست داده، بار دیگر برای اقدام به قمار یا شرط‌بندی مجازات کنیم، مصداق بزه دیدگی ثانویه است. ظاهراً قانون‌گذار ایران به این نکات توجهی نداشته است و شاید رویکرد قانون‌گذار ترکیه در این خصوص مناسب‌تر باشد.

۳-۲- نظام تشدید کیفر

قانون‌گذاران ایران و ترکیه نسبت به تشدید کیفر رویکردهای کاملاً متفاوتی پیش‌رو گرفته‌اند.

۳-۲-۱- تشدید مجازات به اعتبار حرفه قرار دادن رفتار مجرمانه یا سازمان‌یافته بودن ماده ۷۰۷ قانون جدید ایران، حرفه قرار دادن، سردستگی یا سازمان‌یافته بودن قمار و شرط‌بندی را از عوامل مشدده دانسته و برای افرادی که از طریق سردستگی گروه‌های مجرمانه در زمینه قمار و شرط‌بندی اقدام می‌کنند، مجازات‌هایی همچون حبس تعزیری درجه چهار و جزای نقدی معادل سه تا شش برابر اموال تحصیل شده در نظر گرفته است. همانند بسیاری از قوانین کیفری

تازه به تصویب رسیده^{۴۰} ممکن است رفتار مرتکب مشمول عنوان «افساد فی الارض» یا «اخلال در نظام اقتصادی» گردد.

نکته حائز اهمیت به کار بردن اصطلاح «حرفه مجرمانه» در این ماده است. توضیح آنکه، در مواد ۱ تا ۲۱۵ قانون مجازات اسلامی که بسیاری از مفاهیم حقوق کیفری از جمله «شرکت در جرم»، «معاونت»، «سردستگی»، «گروه مجرمانه» و «مسئولیت کیفری» تعریف شده‌اند، تعریفی از حرفه قراردادن عمل مجرمانه وجود ندارد و در نتیجه، از مجرم حرفه‌ای نیز سخنی به میان نیامده است. برخی حقوق دانان به این موضوع اشاره کرده‌اند که «مجرم حرفه‌ای» به شخصی اطلاق می‌شود که طریق تأمین زندگی و ممر معاش او از راه تبهکاری است؛^{۴۱} ولی معیاری از نظر تعداد ارتکاب رفتار ارائه نمی‌کنند. برخی دیگر نیز بدون ارائه معیاری عددی، اتخاذ جرم به‌عنوان شغل و حرفه در کنار مهارت در ارتکاب جرم و حرفه‌ای بودن را از ویژگی‌های اصلی حرفه مجرمانه می‌دانند.^{۴۲} در قوانین کیفری ایران، تنها مصداقی که در آن مجرم حرفه‌ای به تفصیل تعریف شده، بند (ش) ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز است که در آن از قاچاقچی حرفه‌ای صحبت شده است. مطابق این بند، قاچاقچی حرفه‌ای شخصی است که بیش از سه بار مرتکب قاچاق شود و ارزش کالا و ارز قاچاق در هر مرتبه بیش از ده میلیون ریال باشد.

پرسش این است که آیا می‌توان از ملاک این ماده برای تعمیم نصاب عددی و رقمی به سایر رفتارهای مجرمانه نیز استفاده کرد؟ به نظر می‌رسد با توجه به اینکه این مقرره مربوط به یک قانون خاص و فنی است و نه قواعد حقوق کیفری عمومی، نمی‌توان به سادگی مقررات آن را به سایر موارد نیز تعمیم داد.

استفاده از مفهوم حرفه مجرمانه بدون ارائه معیار در عمل باب تفسیرهای گوناگون از قانون را باز می‌کند. ممکن است برخی از قضات، دو بار ارتکاب رفتار را مصداق حرفه مجرمانه بدانند و در این صورت نتیجه عملی این خواهد شد که اگر فردی برای اولین بار مرتکب جرایم موضوع ماده ۷۰۵ شود در نهایت به جزای نقدی (حسب مورد درجه شش یا نهم) محکوم خواهد شد؛

۴۰. نک: تبصره ۲ ماده ۱ قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه‌دیدگان ناشی از آن و ماده ۶۱ قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت.

۴۱. عباس قجاولوند و همکاران، «نقد و بررسی سیاست جنایی تقنینی ایران در رویارویی با مجرمان حرفه‌ای»، ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۱۱۵، ۱۴۰۱، ۴۶۸۲.

۴۲. محمدعلی حاجی ده آبادی و همکاران، «مجرمان حرفه‌ای در پرتو یافته‌های جرم‌شناختی و سیاست کیفری ایران»، نشریه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۳۸، ۱۳۹۲، ۱۱۹.

اما اگر فردی دو بار مرتکب جرایم فوق شود و قاضی عمل وی را مصداق حرفه مجرمانه بداند، در کمترین حالت ممکن به حبس تعزیری درجه چهار و جزای نقدی سه تا شش برابر ارزش اموال تحصیل شده محکوم می‌شود! این بی‌تناسبی در میزان کیفر، نتیجه عدم شفافیت در قانون‌گذاری است.

البته در سال ۱۳۹۷ رئیس قوه قضاییه، دستورالعملی تحت عنوان «دستورالعمل اجرایی کنترل مجرمان حرفه‌ای و سابقه‌دار» را به تصویب رساند که بند «ث» ماده ۱ آن در مقام تعریف مجرم حرفه‌ای بیان می‌کند: «مجرم حرفه‌ای مجرمی است که سه فقره یا بیشتر سابقه محکومیت قطعی کیفری در جرایم عمدی به علت ارتکاب همان جرم داشته یا از طریق ارتکاب جرم امرار معاش می‌کند». با اینکه مطابق قواعد حقوقی، دستورالعمل نمی‌تواند جایگزین قانون شود، اما شاید بتوان در موارد خلاء قانونی با استناد به آن از تشتت آرا جلوگیری کرد.

در قانون ترکیه، به جای حرفه قرار دادن، سازمان‌یافته بودن یکی از علل مشدده شمرده شده است. توضیح آنکه، تبعات قمار سازمان‌یافته به قدری مهم است که حتی در کشورهای نظیر آمریکا نیز که در بیشتر ایالت‌های آن قمار و شرط‌بندی امری کاملاً قانونی است، قانون فدرال قمار و شرط‌بندی سازمان‌یافته را جرم‌انگاری کرده است.^{۴۳} در ایران و ترکیه نیز به سازمان‌یافته بودن توجه شده و چنین رفتاری مشمول تشدید مجازات می‌شود. بند چهارم ماده ۲۲۸ قانون مجازات ترکیه به‌طور مشخص قمار سازمان‌یافته را تحت پوشش قرار داده و مجازات‌ها را در صورت ارتکاب جرم در چارچوب فعالیت‌های سازمان‌یافته افزایش می‌دهد. در ایران نیز مطابق ماده ۷۰۷ سازمان‌یافته بودن قمار می‌تواند موجب تشدید مجازات و یا حتی افساد فی الارض محسوب شدن آن باشد که البته مطابق تصریح قانون، تنها سردسته مشمول این تشدید خواهد شد.

۳-۲-۲- تشدید مجازات به اعتبار تسهیل رفتار مجرمانه

در بندهای سه‌گانه ماده ۷۰۹ که بیانگر جرم‌انگاری معاونت به‌طور خاص و خارج از قواعد عمومی ماده ۱۲۶ و ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی هستند، قانون‌گذار حسب مورد، در خصوص بند اول، مجازات‌های درجه پنج به استثنای حبس، در خصوص بند دوم، حبس و جزای نقدی درجه هفت و در برخی موارد علاوه بر مجازات فوق، ضبط اموال و عواید و جزای نقدی معادل دو

43. I. Rose, *Gambling and the Law*®: *An Introduction to the Law of Internet Gambling* (UNLV Gaming Research & Review Journal 10, 2006), 3

برابر اموال مذکور و در بند سوم، مجازات مرتکب را، علاوه بر مجازات معاونت در آن جرم، محرومیت از دریافت یا استفاده از حساب بانکی یا ابزارهای پذیرش، تعیین کرده است. انتقاد مهم وارد به این قسمت از اصلاحات این است که با اینکه در سال ۱۳۹۲ و با تصویب قانون مجازات اسلامی جدید، مواد ۱۲۶ و ۱۲۷ به قواعد عمومی معاونت در جرم پرداختند؛ اما وجود برخی قوانین خاص در زمینه معاونت در جرم و عدم تصریح قانون جدید به نسخ موارد خاص معاونت، این شبهه وجود داشت که همچنان مصادیق خاص معاونت در جرم منشاء اثر هستند یا خیر. قانون‌گذار با تصویب قانون کاهش حبس تعزیری در سال ۱۳۹۹، به اختلافات پایان داد و در ماده ۱۵ قانون مذکور^{۴۴} صراحتاً مصادیق خاص قانونی که در آنها برای معاونت در جرم، مجازات تعیین شده بود را منسوخ اعلام کرد.

با چنین اقدامی، به نظر می‌رسید که سیاست جنایی قانون‌گذار مبنی بر یکپارچه‌سازی قواعد معاونت در حقوق کیفری است؛ اما اصلاحات جدید مواد ۷۰۵ به بعد که از نظر زمانی نیز فاصله خیلی زیادی با قانون کاهش ندارد، با نادیده انگاشتن هدف قبلی که یکپارچه‌سازی قواعد معاونت در جرم بود، مجدداً معاونت را به‌صورت خاص مورد جرم‌انگاری قرار داده و از قواعد عمومی عدول کرده است. می‌توان گفت این آشفتگی، نوعی سیاست جنایی سرگردان را تداعی می‌کند که آفت اصلی قانون‌گذاری در ایران است.^{۴۵} بندهای سه‌گانه ماده ۷۰۹ که نمایانگر این مسئله هستند، حسب مورد مجازات‌هایی نظیر مجازات‌های درجه پنج به استثنای حبس، حبس و جزای نقدی درجه هفت، جزای نقدی نسبی و یا حتی مجازات تکمیلی الزامی محرومیت از داشتن حساب بانکی یا ابزار پذیرش را برای مرتکب تعیین کرده‌اند.

همچنین تبصره ۱ ماده ۷۰۶، عامل مشدده نوینی برای تسهیل فعالیت مجرمانه از طریق دایر کردن مکان در نظر گرفته که عبارت است از تحت پوشش امور خیریه یا خدماتی یا فروش کالا بودن. شاید دلیل این تشدید، سخت‌تر بودن کشف جرم و تعقیب متهم در حالتی باشد که مرتکب این کار را در پس فعالیتی مشروع و قانونی انجام می‌دهد. از دیدگاهی دیگر، شاید این تشدید در راستای پیشگیری از پولشویی که در بستر فعالیت‌هایی مانند قمار به‌سادگی صورت

۴۴. از ماده ۱۵ قانون کاهش حبس تعزیری «... مصادیق خاص قانونی که در آنها برای شروع به جرم و معاونت در جرم مشخص تحت همین عناوین مجازات تعیین شده است و ... نسخ می‌گردد».

۴۵. رستمی و برزگر، پیشین ۸۶.

می‌گیرد نیز بوده است. به‌ویژه آنکه مطابق توصیه شماره ۸ گروه ویژه اقدام مالی،^{۴۶} سازمان‌های غیرانتفاعی یکی از بسترهای مطلوب پولشویی هستند که باید مورد توجه کشورها قرار گیرند. در قوانین ترکیه چنین تشدید برای فعالیت تحت پوشش امور خیریه یا خدماتی وجود ندارد؛ اما همان‌گونه که گذشت، قانون‌گذار ترکیه نه‌تنها اقدام به جرم‌انگاری تسهیل رفتار مجرمانه قمار یا شرط‌بندی کرده، بلکه پا فراتر نهاده و کیفر تسهیل‌کنندگان را بیشتر از مرتکبان دانسته است؛ و به نظر می‌رسد چنین سیاستی، با توجه به نقش مهم‌تر تسهیل‌کنندگان، کارآمد و صحیح است.

۳-۲-۳- تشدید مجازات به اعتبار حمایت از کودکان

در دنیای امروز که بسیاری از بازی‌ها و پلتفرم‌های برخط در دسترس کودکان و نوجوانان قرار دارند، اگر نظارت‌های قانونی به‌طور مؤثر بر این فضاها اعمال نشود، زمینه گسترش قمار در بین این گروه سنی فراهم می‌شود.^{۴۷} در حقوق ترکیه، اگر هدف مرتکب، تأمین مکان یا امکانات ارتکاب قمار برای کودکان باشد، مجازات وی به میزان یک برابر افزایش می‌یابد. این نگاه حمایتی از کودکان، نشان‌دهنده رویکرد پیشرفته‌تری در سیاست‌های کیفری ترکیه است که برای مقابله با آسیب‌های اجتماعی ناشی از قمار، اقدامات ویژه‌ای را پیش‌بینی کرده است. همچنین، مطابق ماده ۶ قانون مجازات ترکیه، «کودک» فردی است که کمتر از ۱۸ سال سن دارد. این رویکرد حمایتی با عبور از دیدگاه‌های سنتی مربوط به بلوغ شرعی، چتر حمایتی خود را بر این گروه سنی گسترش می‌دهد و با یافته‌های عصب‌شناختی نیز همخوانی دارد؛ زیرا همان‌گونه که گذشت قمار، می‌تواند رفتاری از نوع اعتیاد باشد و کودکان به دلیل وابستگی به پاداش فوری و دوپامین، بیشتر در معرض خطر معتاد شدن قرار دارند.^{۴۸} در همین راستا ماده ۳۳ کنوانسیون حقوق کودک نیز بر حمایت از کودکان در برابر استفاده از موادمخدر تأکید می‌کند.

با این حال نه در قوانین سابق و نه در قانون جدید ایران چنین رویکرد حفاظتی از کودکان در برابر آسیب‌های ناشی از قمار پیش‌بینی نشده است. فقدان تدابیر خاص و مجازات‌های

46. FATF (Financial Action Task Force)

۴۷. آمارها حاکی از رواج گسترده قمار در میان گروه سنی کمتر از ۱۸ سال هستند به‌عنوان مثال به موجب آمار منتشر شده از کلینیک ملی مشکلات قمار در لندن در کشور انگلستان دست کم ۵۵ هزار کودک ۱۱ تا ۱۶ ساله که بیشترشان پسر هستند دچار اختلال جدی قمار در کازینوهای آنلاین هستند. نک:

<https://www.bbc.com/persian/iran-features-61813125>

۴۸. کریستوفر سولیوان، نظام عدالت کودکان و نوجوانان، ترجمه مهری برزگر (تهران: دانشگاه تهران، ۱۴۰۳)،

تشدیدشده برای افرادی که اقدام به تسهیل قمار برای کودکان یا نوجوانان می‌کنند، می‌تواند منجر به افزایش آسیب‌پذیری این گروه سنی در برابر پدیده قمار شود. مشابه این انتقاد درخصوص عدم حمایت افتراقی نسبت به بزه‌دیدگی کودکان در فضای سایبری در قانون جرایم رایانه‌ای نیز وجود دارد و به نظر می‌رسد قانون‌گذار ایرانی توجهی به آسیب‌پذیری کودکان نداشته است.

۳-۲-۴- تشدید مجازات به اعتبار استفاده از رمزارزها

در دنیای امروز، علاوه بر ابزارهای فیزیکی قمار، فضای مجازی و تکنولوژی‌های نوین مانند رمزارزها و ارزهای دیجیتال نیز به بسترهای جدیدی برای ارتکاب قمار تبدیل شده‌اند. رمزارزها با اتکا بر فناوری‌های رمزنگاری، به دلیل ویژگی‌هایی همچون ناشناسی هویت، امنیت تراکنش‌ها و سرعت بالا در انتقال وجوه، به‌ویژه برای بزه‌کاران جذابیت زیادی دارند. این ویژگی‌ها موجب می‌شود که فضای مجازی به‌عنوان یک بستر مناسب برای قمار و شرط‌بندی‌های برخط، به‌ویژه در میان جوانان و افراد کم‌تجربه، در حال گسترش باشد.^{۴۹} تبعاً بی‌اعتنائی قانون‌گذار به چنین حوزه‌هایی آثار غیرقابل جبرانی را در پی خواهد داشت، چراکه چنین پدیده‌هایی بستری مناسب در جهت سوءاستفاده مجرمان از جهل بزه‌دیدگان نسبت به ماهیت چنین فضا و پدیده‌هایی است.

در این زمینه، قانون‌گذار ایران نسبتاً پیشرو عمل کرده است. بند ۴ ماده ۷۰۹ قانون جدید مجازات اسلامی ایران، برای اولین بار در زمینه قمار، به‌طور ویژه به استفاده از رمزارزها یا ارزهای الکترونیکی اشاره کرده است. طبق این بند، ارتکاب جرایم مرتبط با قمار و شرط‌بندی در صورتی که با استفاده از رمزارزها صورت گیرد، موجب تشدید یک درجه‌ای مجازات مرتکب می‌شود. این نوآوری نشان‌دهنده توجه و عنایت قانون‌گذار به پدیده‌های نوظهور و نیاز به بازنگری در سیاست‌های کیفری کشور است. در مقابل، این رویکرد در ترکیه مشاهده نمی‌شود و هنوز فضای قمار برخط با استفاده از رمزارزها، به‌طور مؤثر جرم‌انگاری نشده است و امکان سوءاستفاده از این خلاً قانونی وجود دارد. البته توجه به این نکته که قوانین ترکیه در زمینه قمار و شرط‌بندی به سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵ بازمی‌گردند، زمانی که احتمالاً رمزارزها به اندازه امروزه رواج نداشتند، می‌تواند دلیل این کوتاهی باشد. با این حال، همچنان قانون‌گذار ترکیه این جنبه مهم از قمار را مورد توجه قرار نداده است.

۴۹. عارف خلیلی پاچی و باقر شاملو، جرم‌انگاری در حوزه رمزارزها (مجله آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۴۰۰)، ۳۰.

نتیجه‌گیری

رفتارهای بزهکارانه با پیشرفت فناوری دچار تحول می‌شوند و به‌روزتر و پیشرفته‌تر می‌گردند و سیاست‌گذاران کشورها را ناچار به واکنش نشان دادن و اتخاذ تدابیر نوین در برابر این رفتارهای نوظهور می‌کنند. در این راستا، گرچه قمار و شرط‌بندی از دیرباز، به تبعیت از فقه اسلامی و مباحث مربوط به آسیب‌های اجتماعی در ایران، جرم‌انگاری شده بودند. قانون‌گذار ایرانی به‌تازگی متوجه ابعاد تازه این رفتارها در فضای مجازی شده و با توجه به حجم پرونده‌های مطرح در این زمینه مقررات کتاب تعزیرات را اصلاح نموده است.^{۵۰} با این حال، این قانون هنوز در پرتو رویه قضایی چندان آزموده نشده است تا نقاط قوت و احیاناً ضعف آن آشکار گردد.

از این رو، این مقاله ترکیه را به‌عنوان کشوری با خصوصیات جمعیتی، فرهنگی، مذهبی و جغرافیایی مشابه ایران برگزید تا سیاست کیفری دو کشور نسبت به قمار و شرط‌بندی را با یکدیگر مقایسه کند و مزیت‌ها و کاستی‌های هر کدام را برشمارد. البته گرچه در ایران، مطابق بند ۳ ماده ۷۰۵، بخت‌آزمایی نیز جرم‌انگاری شده است؛ به دلیل عدم جرم‌انگاری مشابه در کشور ترکیه، امکان مطالعه تطبیقی وجود نداشت؛ از این رو، بخت‌آزمایی از حوزه پژوهشی مقاله خارج گردید. پیرامون قمار و شرط‌بندی، نکات ذیل در خور توجه است:

- در ایران، سیاست جنایی جامعی نسبت به قمار و شرط‌بندی وجود ندارد و تنها سیاست موجود، سیاست کیفری مبتنی بر کیفرهای سنتی و گاه کیفرهای نسبتاً نوین (تبصره ۲ ماده ۷۰۶) است؛ سیاستی که در پی پاسخ‌دهی دولتی به تمامی ابعاد این دو پدیده است. در حالی که در ترکیه با توجه به سابقه سیاست‌های گوناگون نسبت به این پدیده، قانون‌گذار رویکرد واقع‌بینانه‌تری پیش رو گرفته و تمامی ابعاد آن را مورد مداخله کیفری قرار نداده است.

- در ایران، مفاهیم علمی مانند اعتیاد به قمار و لزوم درمان به جای مداخله کیفری مورد توجه قرار نگرفته‌اند. همچنین، همان‌گونه که برخی نویسندگان اشاره کرده‌اند بزه دیدگان قمار آنلاین به رسمیت شناخته نشده‌اند^{۵۱} و تنها از آنان به‌عنوان مباشران قمار نام برده شده است. در حالی که در ترکیه، مباشرت به قمار تخلف شناخته می‌شود و نه جرم و مباشرت به شرط‌بندی نیز

۵۰. توضیح آنکه پیشتر این رفتارها با عنوان کلاهبرداری رایانه‌ای مورد تعقیب و محاکمه قرار می‌گرفتند که عنوان دقیقی نبود و بسیاری از جنبه‌های این رفتارها را دربر نمی‌گرفت.

۵۱. فاطمه فاضلی و همکاران، «مطالعه تطبیقی راهکارهای مقابله با قمار آنلاین در حقوق ایران و انگلستان (با تکیه بر نوآوری مود ۷۰۵ الی ۷۱۱ قانون مجازات اسلامی)»، پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱(۱۴۰۳)، ۱.

در حوزه حقوق کیفری قرار نمی‌گیرد. در عوض، قانون‌گذار ترکیه برای فعالیت‌های تسهیل‌کننده قمار و شرط‌بندی کیفرهایی در نظر گرفته و همچنین با تشدید کیفر تسهیل ارتکاب قمار از سوی کودکان و نوجوانان، حمایت بیشتری از این قشر به عمل آورده که می‌توانست به‌عنوان الگویی مدنظر قانون‌گذار ایرانی قرار گیرد.

- در ایران، اصلاحات اخیر کتاب تعزیرات از حیث توجه به قمار در فضای مجازی و به ویژه تشدید مجازات در صورت استفاده از رمزارزها، نوآورانه است. این اصلاحات، علاوه بر اینکه پاسخی به پرونده‌های فراوان مطرح در این زمینه است، راه سوءاستفاده از این بستر برای اقدام به پولشویی را مسدود می‌کند و می‌تواند الگویی برای اصلاح قوانین ترکیه، با توجه به قدیمی بودن مقررات این کشور در زمینه قمار و شرط‌بندی، باشد.

فهرست منابع:

(الف) منابع فارسی

- ابن منظور، محمد بن مکرم. لسان العرب. ج ۵. بیروت: دارالاحیاء التراث العرب، ۱۹۹۵
- بابایی، احسان. «مبانی فقهی جرم‌انگاری قمار در حقوق ایران». نشریه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۲۷، ۱۰۰، (۱۴۰۱)، ۶۳-۸۲
- doi: 10.22034/jlvi.2023.703742
- چگنی، مهدی و سید احمد موسوی. «قماربازی در فضای مجازی از نظر حقوق کیفری». فصلنامه مجلس و راهبرد، ۲۶، ۱۰۰ (۱۳۹۸)، ۳۳۱-۳۵۸.
- حاجی ده آبادی، محمدعلی، مریم السادات تقی زاده و سعید عطازاده. «مجرمان حرفه‌ای در پرتو یافته‌های جرم‌شناختی و سیاست کیفری ایران». نشریه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۸، ۳ (۱۳۹۲)، ۱۱۳-۱۴۴.
- حبیب‌زاده، محمدجعفر، سلمان عمرانی و حامد پورغلام. «تحلیل جرم قمار در فقه و حقوق ایران». نشریه فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۶، ۲۰ (۱۳۸۹)، ۴۷-۶۸.
- خادمی کوشا، محمدعلی و عسکر درخشان دوست. «نقش انواع پرداخت‌کننده‌های مالی در قمار بودن بازی‌های رایانه‌ای». فصلنامه علمی پژوهشی فقه، ۲۹، ۱۰۹ (۱۴۰۱)، ۷۰-۹۹.
- doi: 10.22081/jf.2022.61099.2310
- خالقی، ابوالفتح و فرخی نیا، سیمین. «ابعاد فقهی و جرم‌شناختی شرط‌بندی در فضای مجازی». مجله تمدن حقوقی، ۴، ۸ (۱۴۰۰)، ۷-۲۷.
- doi: 10.22034/lc.2021.130936
- خلیلی پاچی، عارف و باقر شاملو. «جرم‌انگاری در حوزه رمزارزها». مجله آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۸، ۲۱ (۱۴۰۰)، ۲۹-۶۸
- doi: 10.30513/cld.2021.1420.1230
- رستمی، هادی و مهری برزگر. «کمیته‌گرایی در قانون کاهش حبس تعزیری و چالش‌های فراروی آن». پژوهشنامه حقوق کیفری، ۱۳، ۱ (۱۴۰۱)، ۷۵-۹۷.
- doi: 10.22124/jol.2022.19710.2148
- سولیوان، کریستوفر، نظام عدالت کودکان و نوجوانان، ترجمه مهری برزگر، تهران: دانشگاه تهران، ۱۴۰۳.
- شاملو، باقر، سیاست جنایی، تهران: میزان، ۱۴۰۳.
- علیزاده، حمید، رضا نیکخواه سرنقی، محمدحسن جوادی و سید حسام‌الدین سید اصفهانی. «روایب حبس‌زدایی تا جوانب بازدارندگی و بی‌کیفری مجازات در پرتو قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۰، ۱۹ (۱۴۰۱)، ۹۹-۱۲۵.
- doi: 10.22034/jclc.2022.305075.1566
- فاضلی، فاطمه، عبدالرضا جوان‌جعفری، و سیدمحمدجواد ساداتی. «مطالعه تطبیقی راهکارهای مقابله با قمار آنلاین در حقوق ایران و انگلستان (با تکیه بر نوآوری مود ۷۰۵ الی ۷۱۱ قانون مجازات اسلامی)». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۴۰۳.
- doi: 10.22034/jclc.2024.447076.1984

– قجاوند، عباس، خسروشاهی، قدرت الله و شاطری پور اصفهانی، شهید. «نقد و بررسی سیاست جنایی تقنینی ایران در رویارویی با مجرمان حرفه‌ای». *ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵، ۱۱ (۱۴۰۱)، ۴۶۷۸-۴۶۹۸.

doi: 10.30510/psi.2022.295649.2004

– محقق نراقی. مستند الشیعه. ج ۱۴. قم: موسسه آل‌البیت، ۱۴۱۵ ق.
 – موسوی خمینی، سیدروح‌الله، مکاسب المحرمه، قم: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۱۵ ق.
 – نظری علوم، میثم و محمدحسین اسفندیاریپور. «نسبت‌سنجی فقهی حقوقی بخت‌آزمایی با قمار». *مبانی فقهی حقوق اسلامی*، ۱۰، ۲۰ (۱۳۹۶)، ۱۴۳-۱۶۵.
 – نییمی، رامین، مسعود مالمیر و مسعود حیدری. «اصول و معیارها و باید‌های حاکم بر جرم‌انگاری در نظام حقوقی ایران». *فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای فقه*، ۲۸ (۱۴۰۱)، ۷۱-۹۸.

ب) منابع خارجی

- Akça, Yaşar. “Sanal bahis siteleri mi ya da sanal kumar siteleri mi?” (2019). <https://doi.org/10.15295/bmij.v7i4.1180>
- Babayiğit, Beşir. “Kumar oynama ve kumar oynanması için yer ve imkân sağlama fiilleri”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 34 (2018).
- Belci, Ozancan. “Spor Müsabakalarda Yasadışı Bahis ve Şans Oyunu Suçları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11, 2 (2021).
- Duygu Hatipoğlu, Aydın. “Hukuk-Ahlak İlişkisi Bağlamında Türk Hukukunda Kumar”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29.2 (2021).
- Karakehya, Hakan. “Kumar oynanması için yer ve imkân sağlama suçu”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 19, 2 (2013).
- Rose, I. *Gambling and the Law®: An Introduction to the Law of Internet Gambling*. UNLV Gaming Research & Review Journal 10, 1 (2006).
- Zafer, İçer, and Akıncı, Cansu. “Spor Müsabakalarında Yasadışı Bahis Ve Şans Oyunu Suçları (7258 Sayılı Kanun m. 5)”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 29.2 (2023).

